

Pabraukāties, palasīt. Pārdomas pēc raidījuma 'Literatūre' hroniskas skatīšanās

Svens Kuzmins
rakstnieks

Runāt par literatūru ir vienkārši un aizraujoši, ja sarunu biedri ir labi draugi vai paziņas. Vēl jo vairāk tad, ja apspriežamās grāmatas joprojām ir svaigā atmiņā. Vislabākās literārās diskusijas esam aizvadījuši virtuvēs, bāros, pie ugunskuriem vai garās pastaigās pa pilsētām, mežiem un tādā garā. Pavisam cita lieta ir uzrunāt plašu publiku – ne tikai aizrautīgus lasītājus, bet arī cilvēkus, kuru apziņā Raiņa, Jaunsudrabiņa un citu klasiķu darbi (ko nu liegties, arī paši klasiķi) jau kopš skolas laika pārtapuši par skaistiem, bet varbūt pārlietu masīviem pieminējumiem.

Nepārprotiet, pieminējumiem nav ne vainas, tie ir svarīgi un nozīmīgi, taču runāt par tiem ikdienišķā, dzīvā valodā, bez patosa, vēl jo vairāk – runāt no televīzijas ekrāniem – lūk, tas jau ir diezgan āķīgs uzdevums.

Nevaru vien nopriecāties, cik eleganti un gaumīgi tas izdevies Vides filmu studijai un raidījuma "Literatūre" veidotāju komandai. Līdz šim nez kāpēc biju iedomājies, ka dokumentālas pārraides par aizgājušo gadsimtu literātiem saskaņā ar kādu nerakstītu kosmosa likumu drīkst taisīt tikai pēc noteiktām žanra vadlīnijām: biogrāfijas un bibliogrāfijas izklāsti, laikabiedru atmiņas, arhīvu materiāli un visam pāri – nesatricināma nopietnība. Raidījumā "Literatūre" šie elementi gandrīz vienmēr ir saglabāti, taču režisors Uģis Olte kopā ar raidījuma vadītājiem Martu Selecku un Gustavu Terzenu tos piedāvā viegli, saprotami, reizēm pat rotaļīgi.

Arī raidījuma iecere ir tāda kā spēle gan savā starpā, gan ar skatītāju. Un, kā vairumā spēļu, arī šeit noteikumi tiek izklāstīti katras sērijas ievadā: literatūriste (cik apskaužama profesijas klasifikācija!) Marta kopā ar kādu no mūsdienu rakstniekiem un rakstniecēm ceļo pa klasiķu dzimtajām vietām un maršrutiem, kamēr literatūrists (nē, bet tiešām!) Gustavs, bruņojies ar grāmatām, ceļo vienatnē, uzrunādams garāmgājējus un autoru novadniekus.

Izklausās vienkārši. Taču "Literatūres" šķietamo vieglumu papildina vesela virkne smalku detaļu. Kaut vai tas, ka raidījuma "viesi", mūsdienu autori, runā par sev īpaši tuviem pagātnes rakstniekiem (Guntis Berelis par Regīnu ezeru, ar kuru iepazīties jaunības gados, Luīze Pastore par Zentu Ērgli – sava laika populārāko bērnu grāmatu autori). Lielākoties tagadnes un pagātnes autorus vieno dzimtā pilsēta (Jānis Joņevs iepazīstina ar jalgavnieku Jaunsudrabiņu, Andris Akmentiņš, būdams Valmieras puika, – ar Pāvilu Rozīti). Katrs no šiem vēstījumiem tikpat labi varētu palikt tradicionālas izglītojošas lekcijas rāmjos un būt ne mazāk noderīgs. Taču prasmīga režisora rokās pat visvienkāršākais sižets apaug ar savdabīgu noskaņu un visvisādām estētiskām niansītēm, kas klajus faktus, ja tā var teikt, paceļ jaunā mākslinieciskā līmenī.

"Literatūrē" ir kaut kas no "road movie" žanra laiskās burvības. Kaut vai tas, ka raidījumos ir divas paralēlas sižeta līnijas, vienā no kurām Terzens iepazīst literatūru patstāvīgi, bez rakstnieku iejaukšanās, kā to parasti arī dara vairākums lasītāju. Apmeklēdams dažādas interesantas, ar autora dzīvi un darbiem saistītas vietas, viņš ļauj (brīžam pat piespiež) nejaušiem garāmgājējiem aizdomāties par literatūru, kas vai nu nav lasīta nemaz (tas biežāk attiecas uz mūsdienu autoru darbiem), vai, tieši otrādi, lasīta, pārlasīta un apspriesta tik sen, ka nu jau kļuvusi par kaut ko pašsaprotamu – saule lec austrumos, ziemā vēlams apsiet šalli, "Pērļu zvejnieku" sarakstījis Jānis Poruks.

Visu šo daudzveidību kopā satur kvalitatīva montāža, kas neuzbāzīgi pārslēdzas no stāsta uz stāstu, vienlaikus arī neļaujot tiem pārāk sapīties savā starpā. Rakstnieku dzīvesstāsti tiek papildināti ar arhīvu kadriem, pagātnes maršruti izstaigāti mūsdienās, un pēkšņi tu atpazīsi, ka hroniskā manierē, seriālu kultūras labākajās tradīcijās, esi noskatījies jau veselus sešus raidījumus, nevis tikai vienu, kā bija paredzēts, un patiesībā tev jau sen būtu jāiet gulēt, bet tā vietā tu ej pāršķirstīt Raiņa kopotos rakstus, kas nekādā ziņā nebūtu noticis, ja vien Inese Zandere "Literatūrē" nebūtu par viņu tik aizrautīgi stāstījusi, pārceldamās pār Daugavu uz baržas.

Lūk, tas arī ir tas, kas "Literatūri" padara īpašu. Tehniskās lietas pie malas, šajos ceļojumos ir kaut kas pilnīgi dabisks un gandrīz katram lasītājam pazīstams. Tas, kam tik bieži gribas veltīt brīvu nedēļas nogali: vienkārši pabraukāties, palasīt un pabaudīt sarunas brīvā formā. Nav pat svarīgi, vai tās noved pie dziļiem un bagātīgiem secinājumiem. Kā virtuvēs un pie ugunskuriem, kā klasiskajos "roudmūvijos" un īstos ceļojumos, arī šeit svarīgākais ir ceļš, nevis galamērķis.